KAUNAS

SKLYPO TARP M. DAUKŠOS, KURPIŲ GATVIŲ IR KARALIAUS MINDAUGO PROSPEKTO TYRINĖJIMAI

Dainius BALČIŪNAS

Kauno senamiesčio 18 kvartalas yra senamiesčio P dalyje. Iš Š jį riboja Kurpių, iš R – L. Zamenhofo gatvė, iš P – Karaliaus Mindaugo prospektas, o iš V – M. Daukšos gatvė. Kvartale yra gyvenamųjų ir visuomeninės paskirties pastatų, jo teritorijos R dalyje buvo vadinamasis „dvarelis" – žydų maldos namai ir mokykla. Tyrinėtas sklypas šiuo metu neužstatytas. Kvartalas suformuotas ir pradėtas apgyvendinti XVI a. pradžioje, miestui plečiantis į R nuo XV a. miesto ribos – dabartinės M. Daukšos gatvės. XVIII a. pabaigos Kauno miesto plane tyrinėto sklypo vietoje vaizduojama kažkas panašaus į kūdrą. Visoje kvartalo teritorijoje užstatymas retas. Šiaurėje sklypą ribojanti Kurpių gatvė yra Muitinės gatvės tęsinys. Tai senasis kelias iš Rotušės aikštės link Vilniaus vieškelio. Prie pat tyrinėto sklypo ji keičia savo kryptį, sukasi į ŠR. Tai galėjo lemti Nemuno artumas ir kūdra ar užpelkėjusi žemuma, nepalanki gyvenimui. Tyrinėtame sklype XVII a. buvo dvi valdos, tačiau be užstatymo. 1851–1853 m. buvo įrengiama Nemuno krantinė ir jos pakraščiu tiesiama nauja gatvė (dabartinis Karaliaus Mindaugo prospektas). Taip suformuota nauja sklypo P riba. Mūrinis namas XIX a. viduryje statytas Š sklypo dalyje, tuo tarpu P iki XX a. vidurio stovėjo tik menki mediniai sandėliukai ir krautuvėlės.

1976 ir 1988 m. archeologinius žvalgymus sklype atliko archeologai A. Vaškelis, A. Žalnierius ir D. Balčiūnas. Jų metu užfiksuoti tik vėlyvi XIX–XX a. sluoksniai.

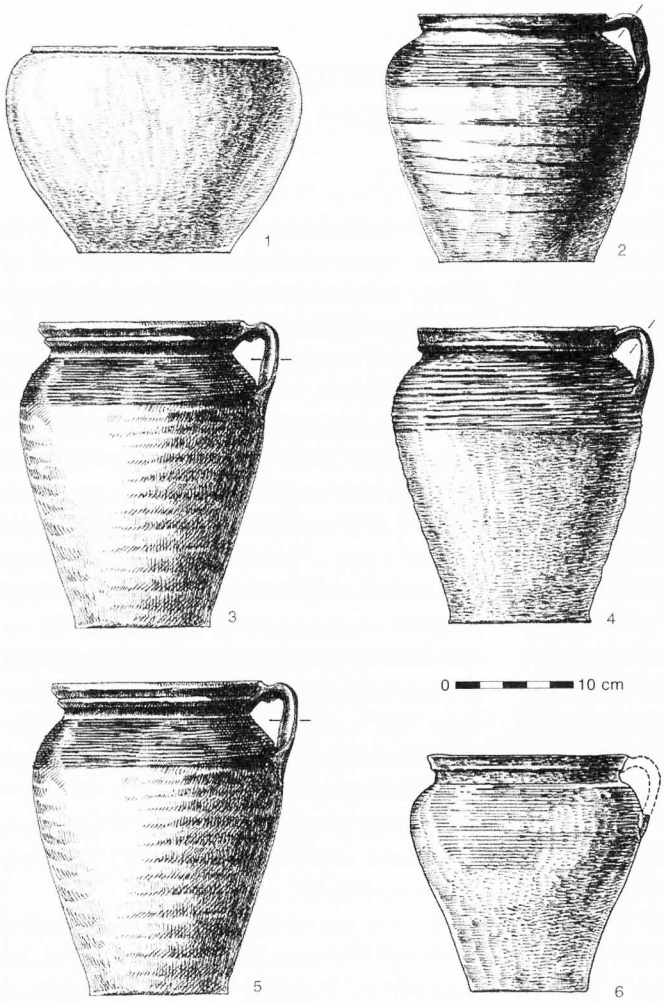
Archeologiniai tyrinėjimai sklype vyko spalio–lapkričio mėnesiais. Tyrinėtas 680 m^2 plotas. Tyrinėto ploto paviršius gana lygus, jo absoliutus aukštis svyruoja tarp H_{abs} 27,35–27,50 m. Paviršius leidžiasi ŠV kryptimi iki H_{abs} 27,00 m.

Pradiniame tyrimų etape buvo iškasti 5 žvalgomieji šurfai. Nustatyta, kad viršutinė sluoksnių dalis nuo 80 cm storio Š dalyje iki 2 m storio P ir V dalyse buvo supilti XIX a. pabaigoje – XX a. (statant Nemuno krantinę). Ji yra archeologiškai nevertinga ir ją galima pašalinti mechanizuotai. Kultūriniai sluoksniai centrinėje tyrinėto ploto dalyje iki įžemio sunaikinti gelžbetoninių pamatų ir medinio XIX a. pabaigos rūsio, Š – komunikacijų. Iš viso kultūriniai sluoksniai sunaikinti apie 300 m^2 plote.

Tyrimų plotas suskirstytas į 5 perkasas. Kultūriniai sluoksniai suskirstyti į 3 pagrindinius horizontus.

Įžemis yra oksiduoto rusvo priesmėlio sluoksnis, būdingas Kauno senamiesčiui, tyrinėto ploto P dalyje pereinantis į geltoną smėlį. Jo absoliutus aukštis buvo nuo H_{abs} 25,40 m ploto Š dalyje iki H_{abs} 21,30 m PV. Tai beveik dabartinis Nemuno lygis. Kultūrinio sluoksnio storis šioje dalyje beveik 6 m. Tokius absoliutaus aukščio svyravimus sąlygojo paviršiaus žemėjimas link Nemuno ir šioje vietoje buvusi upės išgrauža. Todėl sklypas ilgą laiką buvo netinkamas gyventi.

Virš įžemio ploto Š dalyje susidaręs 25–50 cm storio pilko juodžemio sluoksnis savo

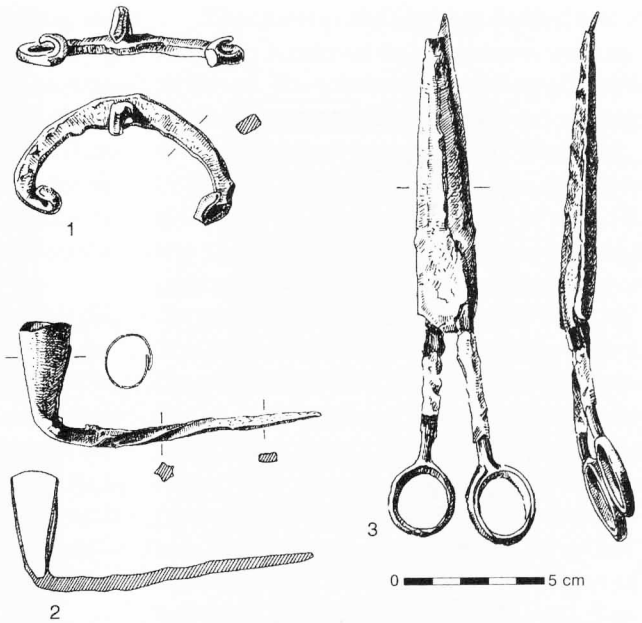
88 pav. XVI a. antros pusės puodų rekonstrukcijos. *V. Trečiokienės pieš.*
Fig. 88. Reconstructed pots of the 2nd half of the 16th century.

struktūra panašus į dirbamą daržų žemę. Sluoksnyje ir nuo jo iškastose duobėse įžemyje rasta tradicinės keramikos ir žiestų puodų dalių ir šukių (88 pav.), plokštinių koklių fragmentų, dekoruotų „maureskos“ ornamentu, žaliai glazūruotų. Šie radiniai būdingi Kauno senamiesčiui ir datuojami XVI a. antrąja puse ar pabaiga.

2 perkasos Š šlaite atsidengė krosnies II liekanos. Išlikusi tik pakūrinė krosnies dalis šlaite. Jos priekinė dalis sunaikinta kasant duobę rąstiniam XIX a. vidurio rūseliui. Krosnis sumūryta iš puspl yčių, rištų moliu, iškastoje įžemyje duobėje. Plytų dydžiai: ?x13x 7,5; ?x12x8,5; ?x12,5x9; ?x14x 8,5; ?x13,5x7,2; 27x13,2x9 cm. Kai kurios plytos su braukomis. Priesmėlis aplink krosnį ir po ja raudonos spalvos nuo degimo. Apatinėje krosnies dalyje buvo 25 cm storio pelenų su degėsiais ir 10 cm storio molio su plytų gabalais sluoksniai. Krosnies paskirtis greičiausiai ūkinė – į šachtą įleidžiamas katilas. Panašios konstrukcijos krosnys randamos Kauno senamiestyje ir priskiriamos bravoruose naudojamoms krosnims. Krosnis užversta maišytu juodžemiu su degėsiais, griuvenomis. Jos datavimas neaiškus, kadangi archeologinių radinių aplinkoje nerasta.

Nemuno išgraužos vietoje susidaręs ir supiltas tamsiai pilko, beveik juodo juodžemio sluoksnis. Jis kietai susigulėjęs, specifinio kvapo, jame buvo kaulų nuolaužų, skiedrų, odos atraižų ir batų liekanų, plytų nuoskalų. Sluoksnis buvo nuo 1,25 m storio PR dalyje iki 2,1 m PV kampe. 3 ir 4 perkasos riboje

rasti sutrūniję, greičiausiai pušiniai rąsteliai – Nemuno šlaito tvirtinimo liekanos, o 4 perkasos PV kampe – smulkių lauko riedulių grindinio (?) liekanos. Šiame upės šlaito užpylime rasta statybinės ir buitinės keramikos – koklių ir puodų šukių. Kokliai dekoruoti „maureskos" ornamentu (90:5, 6 pav.), augalu ir granato vaisiumi (90:1, 2 pav.), augalų vainiku, Kauno miesto herbu – tauru su kryžiumi tarp ragų ir miesto globėju – šv. Mikalojumi (90:3, 4 pav.), karnizinio koklio dalis dekoruota heraldiniu motyvu. Puodų pakraštėliai statūs ar atlenkti į išorę, profiliuoti, viduje žaliai, rudai glazūruoti. Taip pat rasta stalo indų – lėkščių, dubenų, Reino akmens masės bokalų, smulkių stiklinių indelių šukių. Sluoksnyje gana gerai išliko geležies dirbiniai – žirklės, raktelis, batų pasagėlė, keletas įvairių kabių ir vinių (89:1, 3 pav.). Įdomesnis dirbinys – įrankis žvakėms gesinti (?) (89:2 pav.). Dėl konservuojančių sluoksnio savybių – deguonies nepatekimo, išliko odinių batų padų ir aulų liekanos, odos atraižos. Radiniai datuojami XVII a. pirmąja puse, išskyrus koklį su granato vaisiumi.

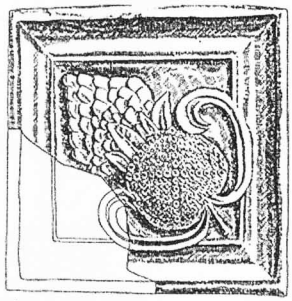

89 pav. Radiniai: 1 – batų pasagėlė; 2 – įrankis žvakių gesinimui (?); 3 – žirklės. *V. Trečiokienės pieš.*
Fig. 89. Finds: 1 – a heel-plate; 2 – an instrument for extinguishing candles (?); 3 – scissors.

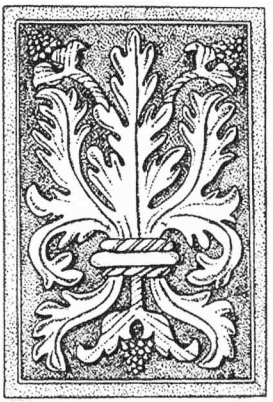
Viršutinę šlaito užpylimo dalį taip pat sudaro pilkas juodžemis su nedidelėmis griuvenomis. Šio sluoksnio storis buvo nuo 15 cm Š ploto dalyje iki 1,1 m P dalyje. 1 perkasoje šiame sluoksnyje rasta daug sudaužytų puodyninių koklių, keli iš jų sveiki. Jų aukštis – tarp 9 ir 11,5 cm, angos kvadratinės, 9,5x10–11,5x11,5 cm dydžio, dugno skersmuo – 7–8 cm. Plokštinių koklių fragmentai dekoruoti augalais, žaliai glazūruoti. Puodų šukės tradicinės, žiestos keramikos, profiliuotais pakraštėliais, viduje dengti žalia, ruda glazūra, lėkščių šukės dengtos spalvota glazūra. Radiniai datuojami XVII a. antrąja puse ar XVIII a. pradžia.

Tyrinėto ploto 1 perkasoje 2 m gylyje nuo dabartinio paviršiaus rastas lauko riedulių grindinys, datuojamas XIX a. pirmąja puse. Jis naudotas įvažiavimui į kiemą su nuolydžiu bei latakais į gatvę. Panašaus laikotarpio yra ir grindinys ploto V kraštinėje, prie dabartinės M. Daukšos gatvės.

Mūrinio užstatymo liekanos rastos 5 per-

1

2

3

4

5

6

0 10 cm

90 pav. Plokštinių koklių rekonstrukcijos.
V. Trečiokienės pieš.
Fig. 90. Reconstructed flat stove-tiles.

kasos ŠR šlaite. Tai smarkiai apardytas akmenų–plytų mūras, rištas kalkių skiediniu. Galbūt tai istoriniuose šaltiniuose minimo XVII a. vidurio mūrinio rūsio liekanos. 2 perkasoje rastos iš medinių rąstelių statyto rūsio liekanos. Jo vidus užverstas XX a. viduryje. Prie ploto P ribos rasti menki pamatėliai, greičiausiai XIX a. pabaigos – XX a. medinių statinių liekanos.

Archeologiniais tyrinėjimais nustatyta, kad sklypas ilgą laiką – iki XIX a. buvo netinkamas gyventi dėl paviršiaus nuolydžio Nemuno link ir upės išgraužos kranto linijoje, dėl kurios Š sklypo ribą sudaranti dabartinė Kurpių gatvė keičia savo kryptį. Kultūriniai sluoksniai beveik pusėje tyrinėto ploto visiškai sunaikinti XIX a. pabaigos – XX a. statinių. Tai išskirtinis reiškinys Kauno senamiestyje.

INVESTIGATIONS OF THE PLOT LOCATED BETWEEN THE M. DAUKŠOS STR., KURPIŲ STR. AND THE BEGINNING OF THE KARALIAUS MINDAUGO AV.

The 18th block of the Kaunas old town is located in the S part of the city. At present there are no buildings in the plot, but a dwelling house is planned to be built here. An area of 680 m^2 was investigated, unfortunately in the territory covering over 300 m^2 the cultural layers had been disturbed down to the sterile soil by the earthworks and buildings of the late 19th – 20th century.

The investigated plot was divided into 5 trenches; 3 cultural layer horizons were established. The sterile soil consisting of brown oxidised sandy loam and sand was sloping down southwards from H_{abs} of 25.40 m to H_{abs} of 21.30 m. Structure of the black earth layer discovered in the northern part of the plot was similar to the garden soil. It contained potshards (Fig. 88), as well as fragments of flat stove-tiles dating to the late 16th century. The hollow stretching in the southern part of the plot should have been a pond or a washout of the Nemunas river. The hollow was filled with a layer of black earth containing rubble and organic elements. In the bottom part of the fill layer there were shards of pottery and flat stove-tiles dating to the 1st half of the 17th century (Fig. 89–90). Remains of wooden logs were found – they must have been used to reinforce the former bank of the Nemunas river. The upper part of the fill layer contained vessel-shaped stove-tiles, as well as fragments of flat stove-tiles and household pottery dating to the late 17th – early 18th century. In the northern part of the plot a heavily damaged building foundation presumably datable to the 17th century were discovered.

The archaeological investigation revealed that for a long time up to the 19th century the plot was not suitable for living, because of the slope stretching down to the Nemunas river and the bank washout, which made the Kurpių Str. marking the N border of the plot to change its direction.